

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 343.161.1

Грицаенко Р. Л.,
асpirант Львівського університету бізнесу та права

ІНСТИТУТ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

THE INSTITUTE OF JURORS IN UKRAINE: TRENDS AND PROSPECTS

Автор статті досліджує вітчизняні науково-правові розробки, концепції вдосконалення інституту присяжних у кримінальному процесі, зосереджуючи увагу на доцільності впровадження класичної моделі суду присяжних.

Ключові слова: правовий статус, права, обов'язки, незалежність, присяжні.

Автор статьи исследует современные отечественные научно-правовые разработки, концепции усовершенствования института присяжных в уголовном процессе, сосредоточивая внимание на целесообразности внедрения классической модели суда присяжных.

Ключевые слова: правовой статус, права, обязанности, независимость, присяжные.

The author of the article explores domestic scientific and legal developments, concepts of improving for the Institute of Chartered in criminal proceedings. The author also studies trends in improving the legal status of jurors, focusing on the feasibility of introducing a classical model of jury trials.

Key words: legal status, rights, duties, independence, jury.

Постановка проблеми. Модель суду присяжних, запроваджена в Україні, викликає чимало дискусій в юридичній науці, а також ряд проблем на практиці. Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленою Указом Президента України, визначається потреба у подальшому розвитку інституту суду присяжних та його застосуванні, що сприятиме вдосконаленню процесуального забезпечення справедливості та права на захист під час кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями вдосконалення інституту суду присяжних у вітчизняній науці займався ряд науковців, серед яких І.Р. Волоско, І.Є. Словська, А.А. Солодков, Л.Р. Шувальська, які дійшли висновку про необхідність внесення змін до чинного законодавства з метою вдосконалення правового регулювання статусу присяжних засідателів.

Мета статті. У межах статті ставимо собі за мету проаналізувати основні пропозиції вітчизняних науковців стосовно вдосконалення суду присяжних, а також узагальнити наукові позиції з цього питання.

Виклад основного матеріалу. Кримінальним процесуальним кодексом України передбачена спільна судова колегія, де професійні судді разом із журі присяжних вирішують питання і вини особи, і визначення міри покарання. Водночас варто згадати, що згідно з «Концепцією вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» (2006 р.) передбачалося відокремлення функцій присяжних від функцій професійного судді. Планувалося, що присяжні вирішуватимуть у своєму вердикті лише

питання юридичного факту, а професійний суддя на основі вердикту присяжних і норм кримінального права ухвалюватиме вирок на зразок англо-американської моделі присяжних.

Єдність колегій професійних суддів і присяжних по-різному оцінюється в юридичній науці. У зв'язку з цим звичай думки про втрату інститутом суду присяжних за континентальною моделлю своєї суті і, відповідно, висловлюються пропозиції щодо доцільності ліквідувати цей інститут.

Континентальна модель суду присяжних характеризується спільною колегією присяжних і професійних суддів, відповідно, її головною вадою є відсутність самостійності, незалежності присяжних, можливість впливу професійних суддів на них. Дослідники цієї проблеми зазначають, що особливої уваги потребує належне забезпечення гарантій незалежності та недоторканності присяжного, що є невід'ємною ознакою правової держави та однією з фундаментальних засад демократичного суспільства, яке встановлюється з метою забезпечення дій в країні принципу верховенства права та права осіб на справедливе правосуддя [7, с. 376].

Відповідно до ст. 48 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» незалежність полягає у відсутності будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання у діяльність судді та, відповідно, присяжного. Тому втручання у діяльність судді та присяжного щодо здійснення правосуддя забороняється і має наслідком відповідальність, установлену законом. Однак вітчизняні науковці застерігають, що в законодавстві та на практиці майже відсутні гарантії захисту присяжних він незаконного впливу на них [1, с. 252; 5, с. 211].

В юридичній науці звертають увагу на недосконалість чинного кримінально-процесуального законодавства, зазначаючи, що незалежність присяжних нівелювана змістом ст. 391 Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) України, яка визначила порядок наради і голосування в суді присяжних, встановивши фактично підконтрольність присяжних головуючому судді, у зв'язку з чим «існує ризик перетворення суду присяжних на сухо формальний інститут без реальних важелів впливу на прийняття рішень» [9, с. 45].

Аналізуючи положення ст. ст. 383 та 391 КПК, Ю.В. Лисюк доходить висновку, що їхній зміст дає чітко зрозуміти, що «... професійний суддя має повне право впливати на думку та рішення присяжних» [3, с. 203]. З огляду на це передбачена чинним законодавством України спільна колегія професійних суддів і присяжних піддається критиці та робиться висновок про доцільність запровадження суду присяжних в його класичній моделі, коли присяжні виносять лише вердикт про винність чи невинуватість особи, а професійні вирішують питання міри покарання. Адже впроваджена вітчизняна модель суду присяжних спотворює реалізацію конституційного принципу участі народу в здійсненні правосуддя.

У цьому контексті варто навести зарубіжних досвід. Взірцем континентальної моделі суду присяжних є французька модель. Відповідно до ст. 356 КПК Франції суд і журі радяться, потім голосують письмово за допомогою окремих і послідовних бюллетенів, спочатку – стосовно основного факту, стосовно обтяжуючих обставин, стосовно другорядних питань, стосовно правових підстав звільнення або пом'якшення покарання. Тобто після колективного усного обговорення справи всі члени суду присяжних (як професійні, так і журі) приступають до письмового, таємного та індивідуального голосування з огляду на своє внутрішнє переконання, як того вимагає закон. На нашу думку, така процедура голосування та прийняття рішення більшою мірою сприяє забезпечення незалежності присяжних від професійних суддів.

У вітчизняній юридичній науці висловлюються також інші пропозиції щодо доопрацювання та вдосконалення нормативно-правового регулювання суду присяжних в Україні, серед яких такі:

1) ідея розширити сферу повноважень суду присяжних, наприклад, не лише на злочини, за які передбачено довічне позбавлення волі, але й на всі особливо тяжкі (чи тяжкі за клопотанням самого обвинуваченого). Крім того, окремо обґрунтуеться доцільність передбачити в кримінальному процесуальному законодавстві провадження в обов'язковому порядку (а не лише за клопотанням обвинуваченого) в суді присяжних у всіх злочинах, за які передбачено довічне ув'язнення, оскільки це допоможе більш справедливо вирішувати такі резонансні справи [11, с. 85].

Венеціанська комісія у своєму висновку стосовно проекту Кримінального процесуального кодексу також звертала увагу на обмежену сферу застосування суду присяжних.

Водночас у цьому контексті треба враховувати Рекомендацію № 6 R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи «Відносно спрощення кримінального судочинства» від 17 вересня 1987 року, яка визначає, що суд присяжних повинен залучатись до розгляду певної категорії найбільш тяжких злочинів, причому судовий розгляд повинен проходити так, щоб полегшити завдання присяжних. На суддю покладається обов'язок пояснити їм перед винесенням вироку питання та закон, що належить до справи, яка розглядається судом присяжних. Цією Рекомендацією встановлено положення про доцільність прийняття судом присяжних вердиктів простою чи кваліфікованою більшістю голосів, без вимоги одностайності у поглядах присяжних;

2) виокремити колегію присяжних від професійних суддів. Представників народу потрібно залучати до правосуддя, але ухвалювати остаточні судові рішення у справах, особливо в тих, де передбачене покарання у вигляді довічного позбавлення волі, повинні лише професіонали [4]. Хоча паралельно в наукових колах озвучується позиція, що судова влада є гілкою державної влади, а тому вона повинна здійснюватися лише професіоналами. Відповідно, народ може брати участь лише у формуванні судової гілки влади, але не у здійсненні правосуддя;

3) численними є пропозиції збільшити кількість присяжних, адже три – це занадто мало й ставить під сумнів належну реалізацію конституційного принципу здійснення правосуддя народом через присяжних засідателів. Наукового обґрунтовано, що збільшення кількості присяжних сприятиме підвищенню презентативності журі [12, с. 137] та забезпечуватиме більшу незалежність присяжних під час прийняття рішень, і вплив двох професійних суддів буде значною мірою нівелюваний [10, с. 133].

Свого часу, ще до запровадження суду присяжних у сучасній незалежній Україні, відомий фахівець із кримінального процесу М.М. Міхеєнко зазначав, що під час розгляду кримінальних справ, щодо яких підсудному загрожує смертна кара, до складу суду присяжних мають входити три професійні судді та вісім присяжних засідателів, якщо ж підсудний міг бути засуджений до позбавлення волі понад десять років, то суд мав би складатися з двох професійних суддів і шести присяжних [6, с. 172–173].

Інший вітчизняний науковець С.В. Оверчук вважає, що «... з метою підвищення об'єктивності та ефективності суду присяжних необхідно зупинитися на розширеному складі журі, яке складається з 12 присяжних» [8];

4) запровадити розгляд справи за участю суду присяжних також в апеляційній інстанції, але обов'язково лише у цих категоріях справ (довічне позбавлення волі) та за участю вже нового складу присяжних. Така пропозиція озвучується в наукових колах, а на практиці знаходить своє відображення, наприклад, у Франції. Однак варто зазначити, що, загалом, можливість оскаржити рішення суду присяжних ставить під сумнів реалізацію в чистому

вигляді принципу народовладдя під час здійснення правосуддя.

Ця проблематика викликає чималу полеміку в теорії права, в рамках конституційного права, адже це питання тісно пов'язане з іншим важливим питанням – як на теоретичному, так і практичному рівні, – юридичною силою рішення суду присяжних, який у принципі уособлює народ.

Водночас, за чинним кримінальним процесуальним законодавством нашої держави, оскарження вироку, винесеного судом присяжних, відбувається в загальному порядку і вже без участі присяжних. У зв'язку з цим в юридичній вітчизняній науці обґруntовується доцільність доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України положеннями про те, що рішення про розгляд кримінального провадження за участю присяжних є остаточним й оскарженю не підлягає [10, с. 132;], хоча висловлюються пропозиції про можливість оскарження і скасування вироку в касаційній інстанції у разі порушень процесуального законодавства, а у разі скасування вироку суд касаційної інстанції повинен призначити новий судовий розгляд в іншому складі суду присяжних;

5) пропозиція щодо внесення змін до чинного Кримінального процесуального кодексу України стосовно процедури розгляду питання про відвід при-

сяжного або судді. О.І. Коровайко вважає, що якщо відвід заявлено кільком або всім суддям чи присяжним, це питання має розглядатись іншим складом суду, а за неможливості – судом вищої інстанції або головою суду. Відповідно, буде забезпечена максимально можлива об'єктивність розгляду подібних питань [2, с. 69].

Але основне питання, що найчастіше підім'ється серед вітчизняних науковців, – це розмежування компетенції між професійними суддями і присяжними, а це означає значні зміни в їхньому правовому статусі, адже присяжні в такому разі були б і організаційно, і функціонально відмежовані від професійного судді, що, у свою чергу, означає зміну моделі суду присяжних на традиційну.

Висновки. У вітчизняній юридичній науці переважають погляди щодо нагальної необхідності вдосконалення інституту суду присяжних. Загалом, спостерігаються тенденції, спрямовані на зміну моделі суду присяжних в Україні з континентальної на класичну англо-американську, що, у свою чергу, значно вплине на правовий статус присяжних, насамперед щодо забезпечення їхньої незалежності від професійних суддів, а також обмежить ряд питань, із приводу яких вони висловлюються: встановлення питань факту, а не права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гловюк І.В. Діяльність суду присяжних в Україні за КПК 2012 року: окремі організаційні та процесуальні аспекти. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». 2014. Вип. 4. Т. 2. С. 209–213.
2. Коровайко О.І. Міжнародні стандарти незалежності та безсторонності суду в кримінальному процесі України. Право і безпека. 2016. № 4 (63). С. 65–70.
3. Лисюк Ю.В. Суд присяжних в Україні: шляхи до відродження. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 1. С. 200–204.
4. Лобойко Л.М. Щодо доцільності запровадження суду присяжних в Україні. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2008. № 3. С. 167–169.
5. Мартіросян А.Г. Правосуддя за КПК 2012 року: міф чи реальність. Часопис Київського університету права. 2013. № 1. С. 250–252.
6. Міхеєнко М.М. Від суду шефенського до суду присяжних. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: вибрані твори. К.: «Юрінком Интер», 1999. 240 с.
7. Нешик Т.С. Актуальні питання формування та затвердження списків присяжних в Україні. Национальный юридический журнал: теория и практика. Май., 2014. С. 84–89.
8. Оверчук С.В. Становлення інституту присяжних в умовах набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: «Право». 2012. № 2 (6). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12osvpku.pdf>.
9. Скрябін О.М., Тонне Н.Д. Суд присяжних за новим Кримінально-процесуальним кодексом України. Актуальні проблеми держави і права. 2014. Вип. 72. С. 400–406. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_72_59.
10. Словська І.Є. Проблеми оптимізації правового статусу присяжних як реалізації конституційної засади судочинства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право». 2015. Вип. 33. Т. 2. С. 131–134.
11. Совгиря О.В., Дещенко Ю.А. Реалізація конституційного права громадян на безпосередню участь у здійсненні правосуддя через суд присяжних. Молодий вчений. 2015. № 5 (3). С. 83–86. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_5\(3\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_5(3)_24).
12. Яновська О.Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагальності кримінального судочинства. К.: «Прецедент», 2011. 303 с.